

บทที่ 2

เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ในการจัดการชลประทาน โครงการชลประทานแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลงานวิจัยต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย โดยแยกประเด็น ดังนี้

- 2.1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวโครงการชลประทานแม่แตง
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- 2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการชลประทาน
- 2.4 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวโครงการชลประทานแม่แตง (โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง) จังหวัดเชียงใหม่ ลักษณะทั่วไปของโครงการ

โครงการชลประทานแม่แตง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่แตง อำเภอแม่แตง ที่บริเวณพิกัด 47 QMB 920 – 179 ในวาง 4747 II ตามแผนที่ประเทศไทยมาตราส่วน 1:50,000 ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปทางทิศเหนือ ที่กิโลเมตรที่ 38 ของถนนทางหลวงหมายเลข 107 สายเชียงใหม่-ฝาง รวมระยะทาง 45 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามระยะทางของทางหลวงแผ่นดินเป็นระยะทางประมาณ 790 กิโลเมตร

โครงการชลประทานแม่แตง เป็นโครงการขนาดใหญ่ ประเภทฝายทดน้ำ โดยทดน้ำในลำน้ำแม่แตงไหลเข้าคลองสายใหญ่ (เพียงสายเดียว) เพื่อส่งน้ำให้กับเนื้อที่โครงการ ซึ่งลำน้ำแม่แตงสายนี้เป็นลำน้ำสาขาหนึ่งของแม่ปิงตอนบน มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาตอยอินทนนท์ ในพื้นที่ลุ่มน้ำ 1,880 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอเวียงแหง , เชียงดาว , แม่แตง ไหลลัดเลาะไปตามหุบเขา ยาว 120 กิโลเมตร มีสถิติปริมาณน้ำสูงสุด ประมาณ 800 เมตร³ / วินาที และต่ำสุด 2 เมตร³ / วินาที และปริมาณน้ำฝนตกเฉลี่ย 1,103 มิลลิเมตร / ปี

ห้วยงาน เป็นโครงการประเภททดน้ำและผันน้ำจากลำน้ำแม่แตง โดยก่อสร้างเป็นฝายคอนกรีต กั้นลำน้ำเพื่อยกระดับน้ำให้สูงขึ้น แล้วไหลเข้าคลองส่งน้ำสายใหญ่มีประตูละบายปาก

คลองส่งน้ำสายใหญ่ ประจวบประทาย ทานบดินและทางระบายน้ำลูกเงิน ซึ่งประกอบด้วย รายละเอียดดังนี้

1. ฝ่ายแม่แตง สร้างในช่องลัดลำน้ำแม่แตงมีความยาว 80.00 เมตร และสูง 2.50 เมตร ทดน้ำจากท้องน้ำเดิมได้สูงเฉลี่ย 5.50 เมตร สันฝ่ายมีลักษณะเป็น Broad Crest ระดับสันฝ่ายที่ + 347.000 เมตร (รทก.) ปริมาณน้ำสูงสุดที่ออกแบบให้ผ่านฝ่ายได้ 700 ม³/วินาที ถ้าปริมาณน้ำที่มากกว่านี้จะไหลล้นออกทางระบายน้ำลูกเงิน

2. ประจวบปากคลองส่งน้ำสายใหญ่ ขนาดช่องระบายกว้าง 3.00x6.00 ม. จำนวน 2 ช่องเป็นบานโค้ง (Radian Gate) เปิด-ปิด ด้วยเครื่องกว้านใช้แรงคน ระบายน้ำได้สูงสุด 24.00³/วินาที ระดับธรณีประตู่ที่ +344.500 เมตร (รทก.)

3. ประจวบประทาย ขนาดช่องระบายกว้าง 4.00x8.00 เมตร จำนวน 3 ช่อง เป็นบานโค้ง (Radian Gate) เปิด-ปิด ด้วยเครื่องกว้านใช้แรงคน ระดับธรณีประตู่ที่ +343.000 เมตร (รทก.)

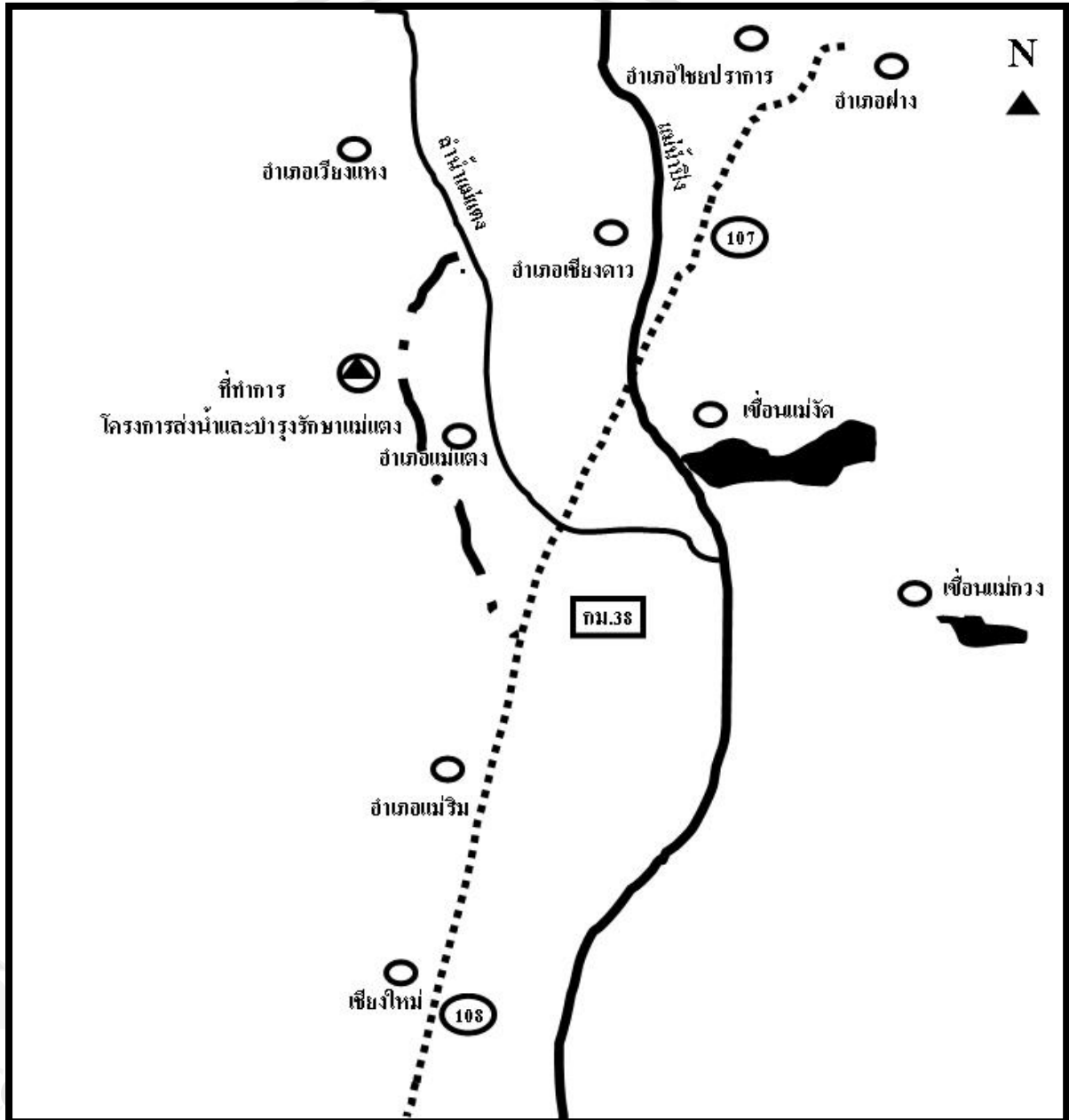
4. ทานบดิน เมื่อฝ่ายแม่แตงสร้างขึ้นในช่องลัด ดังนั้นลำน้ำแม่แตงเดิมจึงถูกปิดกั้นไว้ด้วยทานบดินที่มีความยาวเท่ากับ 423.00 เมตร

5. ทางระบายน้ำลูกเงิน เป็นคันดินต่อจากทานบดินที่ปิดกั้นลำน้ำแม่แตงเดิม ซึ่งทางระบายน้ำลูกเงินนี้ยาวเท่ากับ 444.00 เมตร ระดับหลังคันที่ +349.620 เมตร (รทก.)

6. ที่ทำการบ้านพัก บริเวณพื้นที่ห้วงงานโครงการฯ มีจำนวน 1,500 ไร่ ประกอบด้วย อาคารที่ทำการ จำนวน 1 หลัง บ้านพักข้าราชการชั้นเอกจำนวน 1 หลัง บ้านพักข้าราชการชั้นโทจำนวน 1 หลัง บ้านพักข้าราชการชั้นตรีจำนวน 2 หลัง บ้านพักข้าราชการชั้นจัตวาจำนวน 2 หลัง

ระบบส่งน้ำ คลองส่งน้ำสายใหญ่ ออกแบบให้ส่งน้ำด้านฝั่งซ้ายของคลองส่งน้ำสายใหญ่ตลอดแนว ความยาวทั้งสิ้น 74.558 กิโลเมตร มีความจุที่ปากคลองส่งน้ำสายใหญ่ 24 ลูกบาศก์เมตร/วินาที ความลาดท้องคลอง 1:4,000 เป็นคลองคาคอนกรีตรวมความยาว 46.678 กิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ 62 ของความยาวคลองส่งน้ำสายใหญ่ทั้งหมด ส่วนระบบส่งน้ำคลองซอย คลองซอยมีทั้งหมด 23 ซอย และมีท่อพิเศษส่งน้ำเข้าอีก 3 คลองซอยรวมเป็น 26 คลองซอย และมีคลองแยกซอยอีก 38 สาย รวมความยาวของคลองซอยและคลองแยกซอยยาวทั้งสิ้น 238.577 กิโลเมตร เป็นคลองคาคอนกรีตทั้งหมด มีอาคารในคลองซอยและคลองแยกซอยรวมทั้งสิ้น 1,439 อาคาร

แผนที่ตั้งโครงการชลประทานแม่แตง (โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง)



ภาพที่ 1 แผนที่โครงการชลประทานแม่แตง
 ที่มา สำนักงานชลประทานที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่, 2547

All rights reserved

ประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ

น้ำชลประทานที่ได้รับการจัดสรรจากโครงการชลประทานแม่แตง ถือเป็นแหล่งน้ำที่ช่วยหล่อพื้นที่ฝั่งขวาของแม่น้ำปิง มีพื้นที่ทั้งหมดในเขตโครงการ 174,238 ไร่ เป็นพื้นที่ชลประทาน 148,102 ไร่ ในเขต 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอแม่แตงจำนวน 3 ตำบล อำเภอแมริมจำนวน 6 ตำบล อำเภอเมืองจำนวน 6 ตำบล อำเภอหางดงจำนวน 10 ตำบล อำเภอสันป่าตองจำนวน 9 ตำบล ซึ่งนอกจากจะให้พื้นที่แหล่งน้ำที่เพียงพอต่อการทำนาและปลูกพืชอื่น ๆ แล้ว ยังรวมถึงการอุปโภคบริโภคช่วย ผลักดันน้ำเสียในคูเมืองเชียงใหม่และส่งเสริมการท่องเที่ยว ประโยชน์ของโครงการโดยสรุป (โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่แตง) จึงมีดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม ทำให้น้ำชลประทานในกิจกรรมการเกษตร ได้แก่

- พื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปี	148,102 ไร่
- พื้นที่เพาะปลูกพืชฤดูแล้ง	60,000 ไร่
- พื้นที่เพาะปลูกไม้ผล	14,431 ไร่
- พื้นที่บ่อปลา	371 ไร่

2. ด้านการอุปโภคและบริโภค น้ำที่ได้รับจากโครงการชลประทานแม่แตงเป็นน้ำดิบนำไปใช้ในการผลิตน้ำประปาโดยการประปาเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังนำไปใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ กองบิน 41 เชียงใหม่ กองการสัตว์และเกษตรกรรมที่ 3 โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่และวิทยาลัยการพยาบาลบรมราชชนนี

3. ด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้นำน้ำไปใช้ในสวนล้านนา ร.9 เชียงใหม่และรอบคูเมืองเชียงใหม่

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การร่วมกันทำงานกับกลุ่มเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความตั้งใจ โดยมีการร่วมมือร่วมใจกัน มีการประสานงานที่ดี และสิ่งสำคัญคือมีความรับผิดชอบร่วมกัน (นิรันดร์, 2527 :183) ขณะเดียวกัน มีผู้ที่มีความรู้ในแขนงต่างๆ ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่สมาชิกของชุมชนมีการกระทำออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ในการที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการเข้าร่วม ความ

สนใจร่วม และการดำเนินการร่วมกันที่จะบรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหรือ การดำเนินการร่วมกันในอันที่จะทำให้เกิดการมีอิทธิพลต่ออำนาจมติชนไม่ว่าทางตรงและทางอ้อม (Stavenhagen อ้างโดย นำชัยและสุนิลา, ม.ป.ป)

ไพโรจน์ (2532 : 2) กล่าวการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการดำเนินงานร่วมพลัง ประชาชนกับองค์กรรัฐบาลหรือองค์กรเอกชนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของ ชุมชนโดยยึดหลักการว่าสมาชิก ในชุมชนนั้นๆ จะต้องร่วมมือกันวางแผนและการปฏิบัติงาน เพื่อ สนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชน

วันรักษ์ (2531 : 10 -11) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า การเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็ง ขันและเต็มทีของกลุ่มบุคคลที่ได้รับประโยชน์ในทุกขั้นตอนของโครงการ หรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจ และทำหน้าที่ความรับผิดชอบการเข้าร่วม จะเป็นเครื่องประกันว่า สิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการแท้จริงและมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วม ทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอกัน

Davis (1972 :136) อ้างโดย วรวงศ์ (2543 : 30) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลการ เกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการบรรลุจุดหมายของกลุ่มนั้น ทั้งให้เกิดความรู้สึก ร่วมกันรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย และนอกจากนี้ Davis ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า การมีส่วนร่วม เกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการคือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วน บุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อน และความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้ พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนาการ ตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำการสนองตอบความ เห็นชอบของตนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

อำนาจ (2527:126-130) กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วมสรุปได้ 5 ประเด็นดังนี้

1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือ และการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาการขัดแย้งในการปฏิบัติ การเกลี้ย กล่อมจะได้ผลดีผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจ

แจ่มแจ้ง ให้เกิดความศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะในเรื่องของความต้องการของตนตามหลักทฤษฎี มาสโลว์ (Abraham M.Maslow 1958:4) ที่ลำดับขั้นตอนความต้องการของคนว่าเป็นไปตามลำดับจากน้อยไปหามาก อ้างโดย นรินทร์ชัย (2542 :114-117) มีทั้งหมด 5 ระดับดังนี้

ระดับที่ 1 ความต้องการพื้นฐานของกายภาพ (Physiological needs) ได้แก่ อาหาร ที่อยู่ อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์มีความต้องการในระดับหนึ่งเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้

ระดับที่ 2 ความต้องการมั่นคงและปลอดภัย (Safety needs) อันหมายถึงความปลอดภัยที่จะไม่ถูกทำลาย ความปลอดภัยมั่นคงในรายได้อาชีพการงานซึ่งจะบรรลุสูงสุดได้ เมื่อนุ้มนุษย์มุ่งหารายได้มากขึ้น

ระดับที่ 3 ความต้องการทางสังคมและการได้เข้ากลุ่ม (Social needs) เป็นความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้วจาก 2 ระดับที่กล่าวมา ดังนั้นสิ่งนี้จะเป็นอุปสรรคบางประการที่อาจเกิดขึ้นเมื่อต้องการทำอะไรแปลกใหม่แล้วต้องสูญเสียการยอมรับ สูญเสียการได้รับความเคารพนับถือไป ก็อาจไม่ยอมกระทำ

ระดับที่ 4 ความต้องการ การนับถือ ยกย่อง ความภาคภูมิใจ (Esteem needs) เมื่อได้สร้างตนให้มีปัจจัยครบทั้ง 4 แล้ว การต้องการ การยอมรับในสังคมมักจะเกิดตามมาด้วยทั้งนี้เพราะการมีหน้าตาทางสังคมจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ

ระดับที่ 5 ความต้องการที่จะบรรลุสิ่งที่มุ่งหวังในชีวิต (Self actualization needs) เป็นความต้องการที่อยากจะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่าง ตามความนึกคิดของตน เพื่อพัฒนาตนเองให้ดีที่สุด ความต้องการนี้ เป็นความต้องการพิเศษของบุคคลที่จะผลักดันชีวิตตนเองไปสู่ความก้าวหน้าที่ดีที่สุดอย่างหวังไว้

2. ทฤษฎีการสร้างขวัญของคนในชาติ กล่าวได้ว่าคนเรามีความต้องการทั้งด้านกาย และด้านจิตใจ ถ้าคนเรามีขวัญและกำลังใจดี ผลการทำงานก็จะสูงตามไปด้วย ทั้งนี้เพราะขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกมาในรูปพฤติกรรมต่างๆ นั่นเอง การสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่นการไม่เอาัดเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อการทำงานมีขวัญดีก็จะเกิดความสำนึกในการรับผิดชอบอันจะเกิดผลดีต่อหน่วยงานนั้นๆ ทั้งในส่วนที่เป็นบุคคลและขวัญของกลุ่ม ฉะนั้นการมีขวัญที่ดีนั้นย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้

3. ทฤษฎีการสร้างความรู้สึกรักชาตินิยม เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วมคือการสร้างความรู้สึกรักชาตินิยมให้เกิดขึ้น ซึ่งหมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศ หรือเน้น

ค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ของชาติ มีความพอใจในชาติของตน พอใจในเกียรติ จงรักภักดีผูกพันต่อท้องถิ่น

4. ทฤษฎีสร้างผู้นำ การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่า ผู้นำปฏิธาน ผู้นำพลวัติ คือผู้นำที่เคลื่อนไหวทำงานเพื่อพัฒนาอยู่เสมอ และผู้นำทางไม่ดี คือไม่มีผลงานสร้างสรรค์ เรียกผู้นำนิเสธผลของการใช้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงเกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญ งานมีคุณภาพ มีความริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมกันรับผิดชอบ ดังนั้นการสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ได้

5. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร การใช้ระบบบริหารราชการในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ดีเพราะใช้กฎหมายแบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตามผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุดในเรื่องการใช้บริการเพราะธรรมชาติของคนถ้าทำงานตามความสมัครใจไม่มีใครบังคับ ก็จะทำงานด้วยความรักแต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็จะไม่เป็นไปตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ดังนั้นจะสรุปได้ว่าทฤษฎีการมีส่วนร่วมทั้ง 5 ทฤษฎีดังกล่าว สามารถสร้างความรู้สึกรักให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยเหล่านี้ จะเป็นสิ่งที่มีส่วนกำหนดความสำเร็จและความเป็นไปได้ของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรม และเป็นพื้นฐานนำไปสู่การวิเคราะห์ผลการวิจัยได้

Cohen and Uphoff (1977 : 7-9) อ้างโดย สุรัสวดี (2528 :17) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด คือ

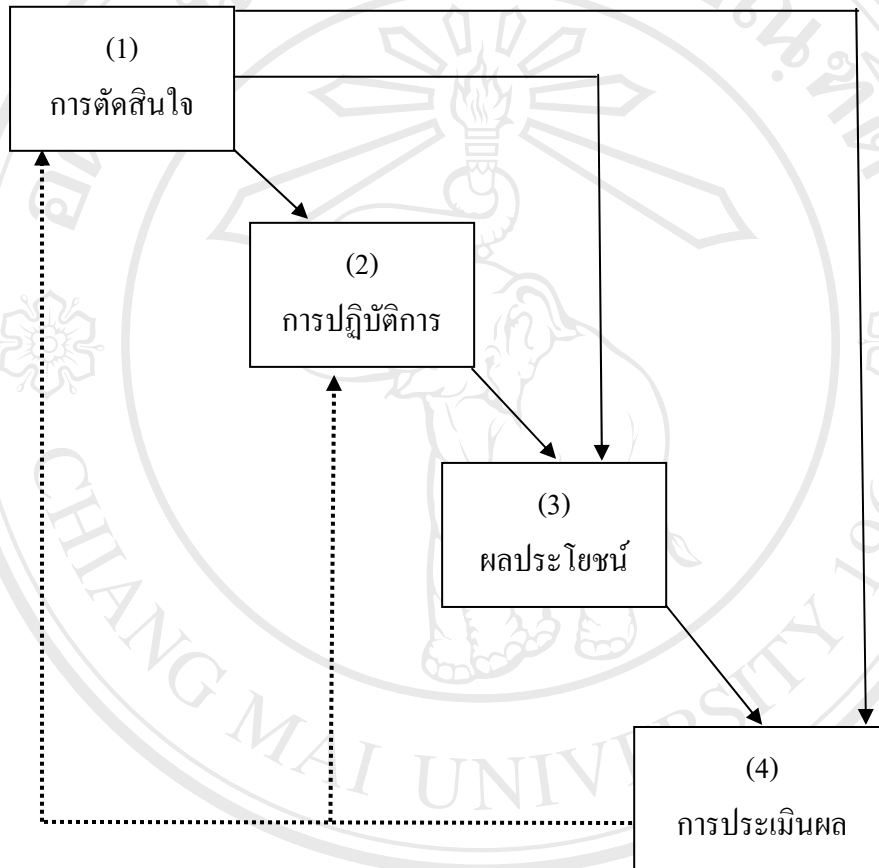
1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุประสงค์ ประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

นอกจากนี้ Cohen and Uphoff ยังได้แสดงความสัมพันธ์ของชนิดการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ประเภท ดังภาพแสดงวงจรการมีส่วนร่วมภาพที่ 2



————— หมายถึง การส่งผลโดยตรง

..... หมายถึง การส่งผลย้อนกลับ

ภาพที่ 2 แสดงวงจรการมีส่วนร่วม

ที่มา Cohen and Uphoff อ้างใน สุรัสวดี (2528 :17)

มนัส (2544 : 83 - 85) ได้เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม (Pseudo participation) แบ่งออกเป็น 2 ระดับ

1.1 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการเลี้ยงดู (Domestication) เป็นการใช้อำนาจและการควบคุมซึ่งผู้วางแผน ผู้บริการ อภิสถิทัศน์ท้องถิ่น นักวิชาการ หรือพวกมืออาชีพทั้งหลายที่มีอยู่ในมือ ในกิจกรรม เป็นการทำให้เกิดการยอมรับโดยเทคนิคการมีส่วนร่วมแบบจอมปลอมในการดึงดูดให้ประชาชน ขอมตามในสิ่งซึ่งบุคคลภายนอกเหล่านั้นเห็นดีด้วย เพื่อประโยชน์ของพวกเขา มากกว่าที่จะให้สิทธิอำนาจแก่ประชาชนผู้เข้าร่วมซึ่งเป็นการทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมยอมรับทำตามทุกอย่างเพราะการเลี้ยงดูนั้น ทำให้ผู้มีส่วนร่วมเชื่อใจไม่แข็งข้อได้ การมีส่วนร่วมแบบเลี้ยงดูนั้น ยังมีรูปแบบที่แตกต่างกัน 3 รูปแบบ ได้แก่

1.1.1 การมีส่วนร่วมแบบถูกหลอกใช้ (Manipulation) ผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะถูกเล่นให้เพทุบายให้เกิดการยอมทำโดยคุณฉ้อ

1.1.2 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการบำบัดรักษา (Therapy) ผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะได้รับการบริการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของตนจนเกิดความพอใจและทำตามในกระบวนการที่ดูเหมือนว่าการมีส่วนร่วมแต่สาเหตุที่แท้จริงของปัญหาผู้มีส่วนร่วมจะไม่ได้รับการแก้ไขใดๆ

1.1.3 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการแจ้งให้ทราบ (Informing) ซึ่งผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะได้รับการแจ้งให้ทราบข้อมูลเป็นระยะๆ ทำให้ไม่อาจโต้แย้ง จึงต้องปฏิบัติตามจึงเป็นเสมือนมีส่วนร่วมจริง

1.2 การมีส่วนร่วมแบบให้ได้รับความช่วยเหลือ (Assistant) ซึ่งอำนาจและการควบคุมยังอยู่ในมือของบุคคลภายนอก ประชาชนผู้เข้าร่วมได้รับข่าวสารข้อมูลและได้รับการปรึกษาหารือ การช่วยเหลือหรือปลอบใจ ในกระบวนการประชาชนผู้เข้าร่วมไม่มีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจหรือการควบคุมใดๆ ในเรื่องผลประโยชน์ นักวิจัยหรือผู้รับผิดชอบโครงการอาจมุ่งเน้นตรงการช่วยเหลือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อ “รักษาอาการ” มากกว่าเชี่ยวชาญรักษาสาเหตุของโรคของสังคมซึ่งทำให้ผู้เข้ามามีส่วนร่วมตกเป็นหนี้บุญคุณ ไม่สามารถแสดงความเป็นตัวเองออกมาได้ ซึ่งรูปแบบแตกต่างไปอีก 2 รูปแบบได้แก่

1.2.1 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการปรึกษาหารือ (Consultation) ผู้เข้ามามีส่วนร่วมจะได้รับการปรึกษาหารือหรือได้รับข่าวสารในกระบวนการแต่ไม่ได้มีส่วนในการตัดสินใจหรือมีอำนาจในการบริหารจัดการใดๆ ในกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นๆ

1.2.2 การมีส่วนร่วมแบบได้รับการปลอบใจ (Placation) ในกรณีที่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความไม่พอใจที่สิทธิในการมีส่วนร่วมได้ถูกกลืนรอนไปก็จะได้รับคำปลอบใจว่าจะได้มีส่วนร่วม

หรือจะได้รับการทดแทนสิทธิเสียไปด้วยมาตราใดๆ ทำให้ต้องยอมทำตามจนดูเหมือนว่ามีส่วนร่วมจริง

2. การมีส่วนร่วมที่แท้จริง (Genuine participation) แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

2.1 การมีส่วนร่วมแบบร่วมมือ (Cooperation) เป็นกระบวนการที่ประชาชนร่วมมือกับบุคคลภายนอกในการทำกิจกรรมใดๆ ที่ผลลัพธ์จะกลายเป็นผลประโยชน์ของพวกเขา การตัดสินใจเกิดขึ้นโดยการเสวนา (Dialogue) ระหว่างบุคคลภายในและบุคคล ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันในกิจกรรม อำนาจ และการควบคุมได้รับการแบ่งปันตลอดกระบวนการแบบอุปมัย ซึ่งมีการสั่งการจากล่างขึ้นบน ไม่ใช่เป็นกระบวนการสั่งการจากบนลงล่าง การมีส่วนร่วมแบบนี้ยังสามารถแยกแยะลักษณะของการมีส่วนร่วมได้อีก 2 ลักษณะ คือ

2.1.1 การมีส่วนร่วมแบบเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ซึ่งผู้เข้ามีส่วนร่วมมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับบุคคลภายนอกหรือผู้ที่อยู่ในระดับตัดสินใจ หรือบริหารขององค์กรหรือกระบวนการอย่างในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนของกันและกัน

2.1.2 การมีส่วนร่วมแบบได้ที่รับมอบอำนาจ (Delegated power) คือ การที่ผู้เข้ามีส่วนร่วมได้รับสิทธิและอำนาจในการดำเนินการที่ได้รับมาเท่านั้น ยังไม่มีอิสระในการเปลี่ยนระบบโครงสร้างใดๆในกระบวนการ

2.2 การมีส่วนร่วมแบบประชาชนมีอำนาจ (Empowerment) ซึ่งเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างสมบูรณ์เป็นรูปแบบที่ประชาชนมีศักดิ์ศรีและอำนาจในทุกมิติทุกขั้นตอนเพื่อที่จะได้มาซึ่งอำนาจดังกล่าวประชาชนจะต้องสามารถควบคุมอย่างเบ็ดเสร็จ (Citizen control) การมีส่วนร่วมต้องนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกประชาธิปไตย การเป็นผู้นำการมีส่วนร่วมควรอยู่ในรูปแบบของ “การกำหนดหนทางร่วม” โดยการเสวนาร่วมกับบุคคลภายนอกด้วยข้อต่อรองของพวกเขาเอง

ขณะเดียวกัน Merrill-Sands (1989:86 – 91) และ ปารีชาติ (2542: 130-132) อ้างโดย นรินทร์ชัย (2546) กล่าวว่า ปัจจัยและแนวทางการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมสรุปได้ดังนี้

1. ปัจจัยด้านการจัดการ ซึ่งเป็นการกระตุ้นการพัฒนาให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยมีการส่งเสริมด้วยสื่อต่างๆ ให้เกิดความเข้าใจกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งงานแต่ละฝ่ายควรมีผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจน

2. ปัจจัยด้านการสื่อสาร เป็นการสนับสนุนการมีส่วนร่วม โดยให้ประชาชนเห็นคุณค่าของตนเองและสร้างความมั่นใจว่าการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่คิดว่าเหมาะสม โดยมีการแสดงความรู้สึกร่วมกัน การระดมปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา และวิธีการแก้ปัญหานั้นได้ โดยการใช้การ

สื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participation communication) คือการเน้นการสนทนาโต้ตอบระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ซึ่งจากการแลกเปลี่ยนข่าวสารดังกล่าวจะทำให้เกิดทักษะในการคิด การฟัง และการเคารพความคิดผู้อื่น และนำไปสู่การเกิดจิตสำนึกสาธารณะ (Public conscious) ร่วมกันได้

3. ปัจจัยด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม เป็นการให้สิทธิ ความเป็นพลเมืองและอำนาจการตัดสินใจให้ประชาชน เพื่อให้ประชาชนจะได้รับแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าถ้าได้รับโอกาสที่ดีแล้ว จะสามารถพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของตนได้ดีขึ้น

4. ปัจจัยด้านโครงการ ให้ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ มีโอกาส มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในโครงการตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งสิ้นสุดกระบวนการ ซึ่งเป็นการพัฒนาทักษะและความรู้สึกการมีส่วนร่วมกับประชาชนได้

5. ปัจจัยด้านพี่เลี้ยง ต้องร่วมกับชุมชนศึกษาองค์ประกอบต่างๆของคนในชุมชนและต้องเป็นผู้ที่เข้าใจในเนื้อหาของกระบวนการมีส่วนร่วม มีการกระตุ้นให้เกิดผู้นำ หรือค้นหาผู้นำ และสนับสนุนข้อมูลข่าวสาร มีความจริงใจ ไม่ทำตัวห่างไกลชุมชนนัก แต่ก็ไม่ใกล้ชิดช่วยเหลือตลอดเวลา จะช่วยในกรณีจำเป็นเท่านั้น(Keep the distance)

6. ปัจจัยด้านผู้นำ เป็นผู้มีความจริงใจที่จะช่วยเหลือ และต้องได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน มีความสามารถกระตุ้นชาวบ้านให้ค้นปัญหาและเห็นความสำคัญของการแก้ปัญหา

7. ปัจจัยด้านสังคม-จิตวิทยา เป็นการกระตุ้นความสนใจและกังวลในปัญหานั้นๆร่วมกัน มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของปัญหานั้นจริงๆ ก็จะทำให้เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมขึ้น และตกลงใจที่จะแก้ไขปัญหาร่วมกัน

วิรัช(2535 :122) อ้างโดย สมเกียรติ (2543 :15) ได้สรุปปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทขึ้นอยู่กับ ปัจจัย 2 ประการได้แก่

1. นโยบายหรือรูปแบบการพัฒนาของรัฐบาล กล่าวคือ การพัฒนาแบบเสรี(Free development) และการพัฒนาแบบมีแผน(Planned development)จะสนับสนุนให้ประชาชนในชนบทให้เข้ามามีส่วนร่วมได้มากกว่าแบบบังคับ(Free development)

2. โครงสร้างทางการเมืองและสังคมของชาวชนบท โครงสร้างดังกล่าวนี้มีส่วนสำคัญทำให้ประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรมากขึ้นแตกต่างกัน เช่น โครงสร้างทางการเมืองในสังคมชนบทที่สนับสนุนการปกครองระบบประชาธิปไตย หรือโครงสร้างสังคมที่เป็นเจ้าขุนมูลนาย หรือโครงสร้างที่สนับสนุนความเชื่อในเรื่องกรรม ย่อมไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นต้น

ปรัชญา (2528 : 183 -187) กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยเหตุผล 3 ประการคือ

1. การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ เป็นการเกี่ยวข้องทั้งตัว ไม่ใช่เฉพาะเพียงแค่เกี่ยวข้องด้านกำลังกาย หรือทักษะ กล่าว คือ ผู้มีส่วนร่วมจะมีส่วนเกี่ยวข้องทางจิตใจ และมีอารมณ์ร่วมกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วย

2. การกระทำ การให้ เมื่อผู้มีส่วนร่วมได้บังเกิดความเกี่ยวข้องด้านจิตใจและอารมณ์แล้วก็เท่ากับเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กระทำการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม โดยเหตุนี้การมีส่วนร่วมจึงเป็นมากกว่าการ ยินยอมที่จะกระทำตามคำสั่ง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่มีความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตใจ คือมีการติดต่อสื่อสารทั้งไปและกลับระหว่างบุคคลนั้นกับกลุ่ม

3. การร่วมรับผิดชอบ เมื่อเกิดการเกี่ยวข้องด้านจิตใจ อารมณ์ และได้กระทำการให้แก่สถานการณ์กลุ่มนั้นแล้ว ผู้มีส่วนร่วมจะเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มนั้นด้วยเพราะการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องของกลุ่มและต้องการเห็นผลสำเร็จของการทำงานนั้นด้วยจึงเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม

แนวคิดเรื่องการจัดการชลประทาน

ความหมายของการชลประทาน

วิบูลย์ (2526) กล่าวว่า การชลประทานแบ่งออกเป็น 2 นัยด้วยกันคือ

1. ตามความหมายพระราชบัญญัติการชลประทานราษฎร์ พุทธศักราช 2482 และพระราชบัญญัติการชลประทานหลวง พุทธศักราช 2485 คำว่าการชลประทานในพระราชบัญญัติ มีความหมายดังนี้

ก. การชลประทานราษฎร์ หมายถึง การชลประทานที่ราษฎรได้ร่วมกันจัดทำขึ้น เพื่อประโยชน์แก่การเพาะปลูกของราษฎรในท้องที่ และมีราชการเข้ามามีส่วนร่วมในการแต่งตั้งหัวหน้าการชลประทานตามความเห็นส่วนใหญ่ของราษฎรในท้องที่

ข. การชลประทานหลวง หมายถึง กิจการที่กรมชลประทานจัดทำขึ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำ หรือเพื่อเก็บรักษา ควบคุม ส่งระบาย หรือแบ่งน้ำ เพื่อเกษตรกรรม การพลังงาน การสาธารณสุข โภค หรือการอุตสาหกรรม และหมายความรวมถึงการป้องกันความเสียหายอันเกิดจากน้ำกับรวมถึงการคมนาคมทางน้ำซึ่งอยู่ในเขตชลประทาน โดยต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ คือ การชลประทานหลวงเป็นการชลประทานที่อยู่ในความควบคุมของราชการ จึงมีพนักงานเจ้าหน้าที่เป็นผู้ควบคุมดูแล

ดังนั้นตามที่กรมชลประทานได้ให้คำจำกัดความไว้ ในพระราชบัญญัติการชลประทานราษฎร์ พุทธศักราช 2482 และพระราชบัญญัติการชลประทานหลวง พุทธศักราช 2485 คำว่าการชลประทานในพระราชบัญญัติสองฉบับนี้ หมายถึงกิจการที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อส่งน้ำจากทางน้ำหรือแหล่งน้ำใดๆ ไปใช้ในการเพาะปลูก และการป้องกันการเสียหายแก่การเพาะปลูกอันเกี่ยวกับน้ำกับ ทั้งรวมถึงการคมนาคมทางน้ำซึ่งอยู่ในเขตการชลประทานนั้นด้วย

2. ตามความหมายที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Irrigation ซึ่งหมายถึงการให้น้ำแก่พืชโดยการบรรจุน้ำในช่องว่างระหว่างเมล็ดดิน เพื่อให้ดินนั้นมีความชุ่มชื้นพอเหมาะกับการเจริญเติบโตของพืชแต่โดยความหมายอย่างกว้างๆ คำว่าการชลประทาน (Irrigation) นี้หมายความรวมถึงการเก็บกัก การทด การส่งและให้น้ำ เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างรวมกัน

ระบบชลประทาน

1.ระบบหัวงาน

ระบบหัวงานในโครงการชลประทานจะมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งระบบหัวงานอาจมีลักษณะเป็นอ่างเก็บน้ำ ฝ่ายทดน้ำ ประตูระบายน้ำหรือสถานีสูบน้ำซึ่งจะรับน้ำจากแหล่งน้ำต้นทุน และมีอยู่ 2 แบบคือ

1.แหล่งน้ำในอ่างเก็บน้ำ โดยจะมีปริมาณน้ำเก็บกักไว้เพื่อส่งให้ระบบคลองชลประทาน เช่น อ่างเก็บน้ำ ดังนั้นปริมาณน้ำส่วนที่ยังไม่ได้นำไปใช้จะถูกเก็บไว้ในอ่างเก็บน้ำสำหรับใช้ระหว่างมีปริมาณน้ำน้อยในแม่น้ำ และในกรณีปริมาณน้ำในแม่น้ำไม่มีความแน่นอน น้ำต้นทุนจากอ่างเก็บน้ำจะมีความแน่นอนกว่าแหล่งน้ำในแม่น้ำ

2. แหล่งน้ำในแม่น้ำ ซึ่งระบบส่งน้ำจะรับน้ำจากแม่น้ำโดยตรงโดยไม่มีอ่างเก็บน้ำเป็นตัวกักเก็บ แต่จะมีเขื่อนทดน้ำ เขื่อนระบายน้ำ ฝ่ายทดน้ำ สร้างกั้นน้ำ เพื่อให้ระดับน้ำด้านเหนือน้ำมีความสูงมากพอที่จะส่งเข้าสู่คลองชลประทานสายหลัก และปริมาณน้ำในแม่น้ำจะขึ้นอยู่กับลักษณะทางอุทกวิทยาและลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งกล่าวคือ ปริมาณน้ำจะได้รับมากหรือน้อยมักจะขึ้นอยู่กับฤดูกาล นั่นคือ ในฤดูฝนจะมีปริมาณน้ำมากกว่าในฤดูแล้ง

2.ระบบส่งน้ำ

1. ระบบคลองส่งน้ำ

ระบบคลองส่งน้ำ คือระบบส่งน้ำทางเปิดที่ขุดขึ้น หรือถมขึ้นบนพื้นดินเพื่อจะให้น้ำจากแหล่งน้ำไหลไปถึงพื้นที่เพาะปลูก โดยอาศัยแรงดึงดูดของโลก คลองของระบบส่งน้ำมีขนาดลดหลั่นและแพร่กระจายคลุมพื้นที่เพาะปลูกในเขตส่งน้ำ คลองส่งน้ำอาจจะแบ่งแยกตามขนาดและลักษณะหน้าที่ เช่น คลองส่งน้ำสายใหญ่ คลองซอย คลองแยกสาย และคูส่งน้ำ

1.1 คลองส่งน้ำสายใหญ่ หมายถึง คลองที่ขุดขึ้นเพื่อรับน้ำโดยตรงจากแหล่งน้ำไปให้พื้นที่เพาะปลูกทั้งหมด หรือพื้นที่ส่วนใหญ่ของโครงการโดยทั่วไป โครงการชลประทานที่สร้างขึ้นจะสามารถส่งน้ำให้แก่พื้นที่ทั้งสองฝ่ายของลำน้ำธรรมชาติ

1.2 คลองซอย เป็นคลองที่ขุดแยกออกจากคลองใหญ่ เพื่อรับน้ำไปจ่ายให้พื้นที่เพาะปลูก ซึ่งแนวคลองซอยจะวางอยู่บนพื้นที่สูงเพื่อให้ น้ำไหลลงสู่พื้นที่เพาะปลูก

1.3 คลองแยกสาย เป็นคลองขนาดเล็ก ที่ขุดแยกออกจากคลองซอยอีกทีหนึ่ง เพื่อรับน้ำจากคลองซอยออกไปแจกจ่ายให้แก่พื้นที่เพาะปลูกให้ทั่วถึงยิ่งขึ้น

1.4 คูส่งน้ำ เป็นทางน้ำเปิดขนาดเล็กที่ขุดขึ้นเพื่อรับน้ำจากท่อส่งน้ำเข้าไปในพื้นที่เพาะปลูกที่อยู่ห่างจากท่อ คูส่งน้ำจะช่วยให้สามารถควบคุมน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. ระบบท่อส่งน้ำ

ในระบบส่งน้ำที่เป็นท่อ น้ำจะไหลไปยังจุดที่ต้องการให้มีน้ำโดยอาศัยแรงดันที่จุดส่งน้ำเข้าระบบท่อเช่นเดียวกับระบบประปา ซึ่งปกติแล้วท่อส่งน้ำจะฝังไว้ใต้ดินแล้วตั้งโผล่ขึ้นมาบริเวณหัวแปลงเพาะปลูก เมื่อต้องการให้น้ำก็เปิดวาล์วเหนือประตูน้ำ น้ำก็จะไหลเข้าแปลงนาหรือท่อส่งน้ำให้แก่ร่องคู ระบบส่งน้ำเป็นท่อเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพสูงเพราะไม่มีการสูญเสีย น้ำโดยการระเหย หรือรั่วซึม ซึ่งวิธีการส่งน้ำสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 วิธีดังนี้

2.1 การส่งน้ำแบบตลอดเวลา คือ การส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกทุกแปลงด้วยอัตราคงที่ตลอดเวลา ทั้งฤดูกาลเพาะปลูก

2.2 การส่งน้ำแบบหมุนเวียนหรือตามรอบเวร คือการส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกตามปริมาณและระยะเวลาที่เหมาะสม โดยมีลำดับหรือรอบเวรของการส่งน้ำที่กำหนดไว้

2.3 การส่งน้ำตามความต้องการของผู้ใช้น้ำ คือการส่งน้ำให้แก่พื้นที่เพาะปลูกตามเวลาและตามปริมาณที่ผู้ใช้น้ำต้องการ

การจัดการชลประทาน

การจัดการชลประทานเป็นกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้เกษตรกรในพื้นที่ชลประทาน ได้รับประโยชน์จากการนำน้ำไปใช้ในการเพาะปลูก โดยทั่วไปแล้วการจัดการน้ำชลประทานในโครงการชลประทานของประเทศไทย จะสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ (วิบูลย์, 2535 : 26 ; ไพฑูรย์, 2535:39) อ้างโดย ชุติวรรณ (2546 :26-27) คือ

1. การจัดการน้ำชลประทานในระดับโครงการ คือ การจัดการน้ำในระดับคลองส่งน้ำสายใหญ่ คลองซอย และคลองแยกซอย ซึ่งคลองส่งน้ำในทุกระดับจะช่วยทำให้ระบบการกระจายน้ำในโครงการได้ดีขึ้น ซึ่งกิจกรรมการจัดการน้ำชลประทานในส่วนนี้ได้แก่ กิจกรรมการส่งน้ำ

กิจกรรมการแพร่กระจายน้ำ กิจกรรมการควบคุมตรวจวัดปริมาณน้ำและการบำรุงรักษาในระดับโครงการ โดยทั่วไปแล้วโครงการชลประทานขนาดกลางและขนาดใหญ่จะอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือเจ้าหน้าที่โครงการ

2. การจัดการน้ำชลประทานในระดับแปลงนา คือการจัดการน้ำชลประทานในระดับคูน้ำและแปลงเพาะปลูกของเกษตรกร ได้แก่ การให้น้ำพืช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งน้ำ การแพร่กระจายน้ำให้ทั่วถึงทุกพื้นที่เพาะปลูก ตลอดจนการควบคุมปริมาณน้ำ เพื่อให้แก่พืชตามจำนวนระยะเวลาและสถานที่ที่ต้องการอย่างมีประสิทธิภาพ และการระบายน้ำส่วนเกินออกจากพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งการจัดการน้ำชลประทานในระดับนี้ จะผสมผสานกับการดำเนินการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น ด้านสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ด้านเศรษฐกิจและสังคมและด้านเทคโนโลยีการเกษตร เป็นต้น

ขณะเดียวกันกรมชลประทานได้มีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำในโครงการชลประทาน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานชลประทาน ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้ (กรมชลประทาน , 2544)

1. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำรวมตัวกันและให้มีการจัดสรรน้ำให้เป็นไปอย่างทั่วถึงและยุติธรรม
 2. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้พิจารณาปรับปรุงระบบชลประทานโดยเฉพาะในไร่นาของตนเองให้น้ำแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็วและเหมาะสม
 3. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้เรียนรู้และเข้าใจความสำคัญ วิธีการชลประทาน การใช้น้ำชลประทานอย่างถูกต้อง
 4. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำได้เรียนรู้และเข้าใจถึงประโยชน์ ความสำคัญและวิธีการดูแลบำรุงรักษาระบบชลประทาน อาคารประกอบชลประทานต่างๆ อย่างถูกต้อง
 5. เพื่อให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำเป็นแกนกลางติดต่อประสานงานระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ชลประทานรวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ซึ่งจะมีการเอาความรู้ด้านทฤษฎี การปฏิบัติ โดยการแนะนำและฝึกอบรมเป็นกลุ่มๆ
 6. เพื่อลดและขจัดปัญหา ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มที่เกี่ยวกับการใช้น้ำ
 7. เพื่อปรับทัศนคติเดิมของเกษตรกรผู้ใช้น้ำที่คอยรับความช่วยเหลือจากรัฐบาลให้รู้จักช่วยเหลือตนเอง เพื่อแบ่งเบาภาระแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐ
 8. เพื่อกระจายอำนาจการบริหารจัดการน้ำไปสู่ชุมชนในระบบใช้น้ำชลประทาน
- ดังนั้นหากต้องการให้การจัดการชลประทานให้เกิดความสำเร็จมีประสิทธิภาพ ควรจะส่งเสริมให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการจัดการชลประทาน โดยมีการเพิ่มบทบาทและความเข้มแข็ง

ให้กับเกษตรกร รวมถึงการถ่ายโอนหน้าที่การบริหารและจัดการชลประทาน การให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการออกค่าใช้จ่ายค่าบริการชลประทาน โดยใช้วิธีการให้เกษตรกรร่วมออกค่าใช้จ่ายหรือแรงงาน เมื่อมีการขอบริการจากเกษตรกร ซึ่งจะเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกร และให้เกษตรกรเข้ามาเป็นหุ้นส่วนกับกรมชลประทานได้อย่างแท้จริง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

น้ำเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและความสำคัญมากในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในภาคการเกษตรที่มีความต้องการ การใช้น้ำที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้น ตามขนาดพื้นที่ของการเกษตร และด้วยปริมาณน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด จำเป็นที่ต้องมีการจัดการน้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เห็นได้จาก การศึกษาเรื่อง การให้ความรู้ ความเข้าใจ ระดับตำบล ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและความสำคัญในจังหวัดน่าน พบว่า ประชาชนโดยทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ที่ปรากฏในท้องถิ่นและมีความพร้อมสูง ในการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น (มนัส, 2531)

ขณะที่ชมพูษ (2535) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ ในการดำเนินงานและบำรุงรักษาระบบชลประทานในไร่นาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานและบำรุงรักษาระบบชลประทานของสมาชิก ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระดับรายได้ และการถือครองที่ดิน ส่วนระยะเวลาในการเข้ามาเป็นสมาชิกสหกรณ์ ความรู้ ความเข้าใจในสหกรณ์ การใช้ประโยชน์จากที่ดิน และสภาพการรับน้ำ ไม่มีผลต่อการดำเนินงานและบำรุงรักษาระบบชลประทาน เช่นเดียวกับ การศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบำรุงรักษาสระเก็บน้ำอันเนื่องมาจากโครงการ กสช. ผลการศึกษาพบว่าประชาชนมีระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับค่อนข้างน้อยมากโดยมีการวัดจาก การเสนอความคิดเห็นการวางแผนการตัดสินใจ และด้านการเงินตลอดจนการรายงานผล (กุณจินทร์, 2535)

นอกจากนี้ กานดา (2532) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยด้านองค์กรทางสังคมในระบบการจัดการชลประทาน พบว่าการจัดการชลประทานเป็นเรื่องสำคัญโดยต้องมีกฎระเบียบที่สร้างขึ้นมากเพื่อควบคุมการใช้น้ำ ให้การใช้น้ำมีประสิทธิภาพเพราะชุมชนมีระบบการตัดสินใจ คือ การสามารถบังคับให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบได้ ทำให้พฤติกรรมของผู้ใช้น้ำเกิดผลดี มีความร่วมมือกันและจะช่วยลดความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำได้ สอดคล้องการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน ของโครงการชลประทานเขื่อนแม่กวงอุดมธารา ในอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน พบว่า กลุ่มผู้ใช้น้ำ มีส่วนร่วมและมีประสิทธิภาพในการบริหารและจัดการน้ำ ตลอดจนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของโครงการด้วย (ประทีป, 2541) แต่ขณะเดียวกันการศึกษาเรื่อง การมี

ส่วนร่วมของเกษตรกร ในการจัดการน้ำจากอ่างเก็บน้ำของ รพช. ที่อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน พบว่า เกษตรกรและคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ มีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือ การดำเนินการ การประสานงานและการติดตามผลประโยชน์ของตนและกลุ่มอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากมีข้อจำกัดจากปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำมีน้อย ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่สามารถมีน้ำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเพียงพอ ดังนั้นในภาพรวมของการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำจากอ่างเก็บน้ำจึงอยู่ในระดับต่ำ (สมเกียรติ, 2543) และ จากการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรในจังหวัดลำพูน พบว่า เกษตรกรขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร และขาดความตระหนักถึงภัยที่จะเกิดขึ้นจากการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร การขาดความช่วยเหลือในเรื่องของการจัดสร้างแหล่งน้ำเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตรและได้ให้ข้อเสนอแนะว่าหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร ควรเผยแพร่ความรู้ให้แก่เกษตรกรเกี่ยวกับการใช้น้ำเพื่อการเกษตรตลอดจนสนับสนุนให้เกษตรกรจัดตั้งองค์กรกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อให้สามารถเข้ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน(จิรายุ, 2537) ส่วนการศึกษาและวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร กรณีศึกษาอ่างเก็บน้ำแม่ยาว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ซึ่งผลการศึกษา เกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรเท่าที่ควร และพบว่าปัญหาของเกษตรกรที่อาศัยน้ำจากอ่างเก็บน้ำแม่ยาว ได้แก่ ปริมาณน้ำไม่พอเพียงในฤดูแล้ง และการกระจายน้ำไม่ทั่วถึง (อนันตชาติ, 2544) ขณะเดียวกัน ชมวิ (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร: กรณีศึกษาตำบลสมัย อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรของตำบลเท่าที่ควร การตัดสินใจ และการวางแผนส่วนใหญ่ยังขึ้นอยู่กับกลุ่มคนเพียงบางกลุ่ม กลุ่มผู้ใช้น้ำและเกษตรกรส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในระบบการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อการเกษตรที่เหมาะสมด้วยตนเอง

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้การศึกษาของ สุปราณี (2532) ในเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการใช้น้ำในเขตชลประทานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สรุปได้ว่าการรวมตัวของเกษตรกรในรูปแบบของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ยังไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ เกษตรกรยังประสบปัญหาในการใช้น้ำชลประทาน มีความขัดแย้งกันเกิดขึ้น จากการแย่งน้ำกัน และทัศนคติของเกษตรกรที่คิดว่าการก่อสร้าง และการดูแลรักษาคลองส่งน้ำเป็นหน้าที่ของรัฐบาลอย่างเดียว ดังนั้นหน้าที่การรับผิดชอบต่างๆจึงไม่ใช่หน้าที่ของเกษตรกร และได้ให้ข้อเสนอแนะว่า แนวทางในการดำเนินการงานส่งเสริมการใช้น้ำในเขตชลประทานว่า จะต้องสนับสนุนและส่งเสริมการจัดตั้งและพัฒนา กลุ่มผู้ใช้น้ำหรือกลุ่มผู้ผลิตให้เป็นกลุ่มเป้าหมายในการดำเนินงาน